

Józsa Miklós

A természet világa egy Áprily-versciklusban

„Csudáltalak ezer szemmel, / ezer szemű szerelemmel. / Két szemmel most alig látlak, / már csak emlékként csudállak” — írja Áprily a *Természet* című öregkori versében.

Köztudott, hogy a természetnek meghatározó szerepe van Áprily Lajos költészetében. Ennek magyarázata egyrészt az a természeti környezet, amely a költő életét születésétől haláláig körülvette. Másrészt a nagy történelmi-társadalmi változások idején a természet a maradandóság, az élet hitét adta az anyaországtól elszakadt költőnek. Azonban ez a természetbe menekülés, a természet örökkévalóságának ábrázolása nem öncélú: az élet igenlése és a halállal való barátkozás lehetősége is. A természet a határtalanság, a szabadság érzését is adja, s a szemérmes, zárkózott költőnek alkalmat biztosít arra, hogy magányosságát, melankóliáját és felvillanó életörömét a tájba vetítse ki, lelki válságait a szép harmóniája alá rejtse.

„Az első, nagy Nyugat-nemzedékkel körülbelül egykorú Áprily a visszahúzódó, a férfiasan zárkózott romantikus fajtából való... — állapítja meg Nemes Nagy Ágnes költőnő, az egykori tanítvány —, egy lírikus, aki nem szeret beszélni... És mégis, mindig újra feltűnik ez a típus a világeköltészet kanyargós ösvényein, mintegy köpenybe burkolva, nyugodt, távoli arcával bebizonyítva nekünk, hogy a némaság — úgy látszik — lírai alkatrésze... Miről beszél hát voltaképpen? Ha jobban odanézzünk, láthatjuk, hogy sok mindenről, csak egy bizonyos kódban beszél. Ez a kód a természet. Életét, világát, fátumát mintegy a természet képein át közli, ez a beszédanyaga.”

Vita Zsigmond szerint: „A tudós racionális gondolkozással ér el új eredményeket, a költőből viszont olyan ösztönös megérzéseket vált ki, amelyek sokszor messzire, a jövőbe mutatnak vagy az emberi és a természeti élet összefüggéseire világítanak rá...”

A természeti élmény és az emlékek elsődleges forrásvidéke a költő számára Erdély. Az eszmélkedő gyermek *Jékely Lajoska* Parajdon találkozik első ízben az erdélyi táj varázslatos szépségével (*Ének a Küküllőhöz, Parajd, 1897, Parajdi forrásvizek, A régi házban, Halálpatak*), majd a kolozsvári kollégiumi és egyetemi évek, a tizenhét évi nagyenyedi tanárkodása idején mélyíti el kapcsolatát a festői erdélyi tájjal.

Rába György szerint Áprily a „tisztán csengő dalok és világos rajzú elégiák” mestere, aki hangszerén, a természetén önmagát és egész életét játszotta le. Ezt a felismerést erősíti meg Nemes Nagy Ágnes is: „Mindent le tudott játszani a természet képeiben, mindent tudott ábrázolni velük, a vigasztalást, a gyászt, az örömet, az életet, a halált, a sorsot.”

A költő és a természet viszonya kölcsönös: pontos természeti rajzaiban nem csupán a természet változatos képei találhatók meg, ott rejtőzködik ómaga is az általa megjelenített természetben. Ezért Áprily lírája nem egyszerűen természetlíra. Jóllehet természetábrázolásában ráismerünk minden apró természeti elemre pontos, színes szinte párás rajzaiban, valójában a költő a pompás képek mögül felsejlő felszín alatti világra figyel.

Áprily költészetében valósággal újrateremtette a természet egészét; tapintható mindenséget hozott létre az anyagi világ három területéből: az élők növény- s állat-, az élettelenek ásvány-ország világából. Ez a hármas egység valamilyen módon szinte minden versében ott található. Ezt egészíti ki a természet színeinek, hangjainak, illatainak varázslatos kavalkádja, rendkívül változatos művészi eszközök felhasználásával.

Ha figyelmesen tanulmányozzuk verseit, észrevehetjük, hogy miként válik a természetet értő és szerető költő pontos környezettani (ökológiai) és viselkedéstani (etológiai) megfigyelővé pályája folyamán. Tudományos pontosság és nagy fajismeret jellemző rá, amely együtt jár az áldott természet legapróbb rezdüléseinek a megfigyelésével és hű leírásával. Ez nem is csoda, hisz Áprily szenvedélyes természetjáró, horgász, vadász, aki enyedi tanárkodása idején, a vasárnaponként rendezett kirándulásokon megosztotta ismereteit, élményeit diákjaival is.

„Veletek vándorolgotok / kökörcsin réteken. / Éneketekbe belezúg / szabadság-énekem. // Veletek esztenák körül / fenyőágyat vetek, / tüzet vigyázok s csillagot / veletek, veletek” — emlékezik a költő ifjúsága boldog éveire a *Veletek vándorolgotok* című versében.

Az *Enyedi diákok* meg így idézi a természetjárás emlékeit: „Aludtak a lányok, / ébredtek a kertek, / hajnali szél lengedezett, / mikor útrakeltek. // Korán útrakeltek, / arany napot leltek, / fény zsongott a szívükben is, / attól énekeltek. // Hat napjuk a gondé, / hetedik: vasárnap, / akkor dallal nekivágtak / a szabad határnak. // Erdők elrejtették, / völgyek befogadták, / érces fiatal dalukat / Érchegek zúgatták. // Szárnya volt a hangnak, / ahogy szállt mögöttem, / szárnya volt a kedvemnek is, / bennük gyönyörködtem.”

A budapesti Baár-Madas gimnázium két diákja ilyen szempontból tanulmányozta az intézet egykori igazgatójának (1934–1944) lírai életművét. Ők mutatták ki, hogy Áprily költészetében összesen 106 növény- és 112 állatfaj szerepel, ebből 16 gerinctelen, 96 gerinces állatot (64 madár, 26 emlős faj) verselt meg; emellett egy moha, 2 haraszt, 4 nyitvatermő, 99 zárvatermő növényfaját találunk költeményeiben említve.

A kutató diákok azt is megfigyelték, hogy mintegy tizenkét ásványfajta nevét rejti a költői életmű. Ezek: *márvány, trachyt, stalagmit, gránit, sabal maior, borostyánkő, bazalt, andezit, smaragd, türkiz, rubin, dacit*, melyeknek erős szimbólumhordozó szerepe van.

A költő valósággal élővé varázsolja az ásványokat magában rejtő hegyeket: „Te meg fogsz halni. Ők meg állni fognak / komor trachytba dermedett titoknak. // Ne higgy nekik. Csak játszanak tevéled, / csak hitegetnek némán, hogy nem élnek. // De én kilestem: csalfa óriások, / nappal halottak, éjszakára mások” — írja *A hegyek* című versében, hirdetve a természet örökkévalóságával szemben az emberi élet pillanatnyiságát.

Hasonló felismerést fejez ki a *Ma milyen szép* vagy című költemény „*sabal maior*” nevű pálmakövelet-szimbóluma is, mely az emberi lét véges voltával a természet örökkévalóságát állítja szembe.

Páratlanul gazdag Áprily színvilága is — figyelték meg a tanulók. A több mint félezer Áprily versben felfénylő 629 színnévből 28 tiszta szín, 340 kevert, 261 szivárványszín a költemények festőiségének egyik meghatározója.

Ahogy a tenger egyetlen cseppjében benne van az egész tenger, ugyanúgy, egyetlen költeményben, versciklusban is észlelhetőek a Baár-Madas diákjainak megfigyelései.

Hogyan valósul meg ez a sokszínűség, változatosság egyetlen versciklus madárvilágának megjelenítésében?

Ezt vizsgáltam meg az *Ábel füstje* című kötet (1965) *Madarak zenéje* címet viselő ciklusában. A kis versfüzér 21 versében 26 madárnév található. A versek képi háttere, ökológiai kerete a költő szentgyörgypusztai kertje, jellegzetes növényeivel (nyírfa, barkás fűz, öreg fűz, fűzberek, mandulafa, pusztuló, öreg cseresznyefa, bomló cseresznyevirág). Ez a kert madárvilágának rejtekhelye a különböző évszakokban, melyeknek hangulatát mesterien érzékelteti a költő az apró megfigyelések rögzítésében, a kertet benépesítő különböző madárfajták viselkedésében, hangjuk megjelenítésében. E „tündérkertet” a kötet első versében, a *Magányosságban* így jeleníti meg a költő: „Szentgyörgypusztá. Lenn patak, fenn mező. / Itt minden hiúságtól elvonultam. / Mind ritkábban szól hozzám a jövő / s mind ékebben énekel a múltam.”

A szentgyörgypusztai kert madárvilága rendkívül változatos, sokszínű. E sokszínűség csodálható meg a *Koncert* című miniatűr lírai ékszerben, amelynek három muzsikáló strófájában nyolc madár kel hangversenyre: „Még nem vonult fel magas erdejébe, / Itt fuvolázgat még a halk pírók, / szól az ökörszem cserregő zenéje, / rajban cincognak még az őszapók. / De szaggatott emelkedésre készen / pacsirta szól; küllők rikoltanak, / s rigó-torokból frissen és merészen / kibugygyan már, s nő-nő a dal-patak. // A forrásnál pár fürge cinke perget / becéző szót: Kicsi ér! Kicsi ér! / Nagy tarkaharkály járja fenn a kertet / és néha kasztanyettával kísér.”

A versciklusban megjelenített madarak bemutatása szemelvényekben:

A pirók: „Itt ül a nyárfán, de már messze gondol, / egy-két meleg nap s már feljebb vonul. / Nem látom késő őszig. Kár. Napomból / az a gyönyörű piros szín kihull” (*Pirók*);

a nyaktekerecs: „Megjött. Dalol már diadalmasan / színt színnel rejtő lappangó helyén. / A hangnak oly sugárzó színe van, / hogy kertünkben körül megnő a fény” (*Jynx torquilla*);

a fekete rigó: „A zápor gyér esővé csendesül, / mélykék az égbolt, mint az indigó. / A barkás fűzön ázott tollal ül / egy hallgatag rigó. // A fény a fellegen most rést talál, / páráll a csapzott völgy a sugarakban. / A rigó rebben s a fa-csúcsra száll, / vizes szárnytolla kőszén-feketén / ragyog a napban” (*Rigó*);

a cinke: „Az ablakomra jár a völgy fölött / eledelért a vígan surranó raj. / A repülésük százszor összeköt / túl minden tavaszt szomjazó bokorral” (*Cinkék*);

„a zöld harkály: „Sikoltó hangod csendem áthasítja / s lüktet tovább a friss hegyoldalon. / Hím-fejeden a frígiai sapka / tavaszt lobbantó láz: forradalom...” (*Zöld harkály*);

a tengelic, szajkó: „Leszállnak lelkem vén fájára ringva. / Így szálltak régi erdőszéleken. / Belesuhogtak gyermekálmaimba / s Azúr-országgá tették életem” (*Szajkók*);

az ölyv: 1. „Egyet lobbant a szárnya s már elért. / Gúnyolni jött bukott ember-fölényem? / Szívósan és félelmesen kísért, / réz-sárga karma villogott a fényben. // 2. Lengett, ringott, nyilallva felcsapott, / szitált s két szárnyát zárva, visszahullt. / Vad mámorában mit gondolhatott, / míg így kísért, nem azt, hogy: Nyomorult?” (*Ölyv*);

a kakukk: „Cseresznyevirág bomlik a hegyen, / tenger szírom, ideleng jószaguk. / Az egyik ág ring: rajta részegen / s rekedten szól egy bókoló kakukk” (*Májusi reggel*);

a bagoly: „...A völgy ezer hangjából egy maradt: / az ú, / a sziklafalban fenn van egy odú, / abból kiált egy társtalan bagoly. / Okarina-hang, mély és szomorú” (*Tél*); „A fellegek sűrűn szótt fátyolán / hideg, szemérmes fényt szítal kelet. / Egy csillag reszket még a hegy felett. / A pusztuló, öreg cseresznyefán, / melyről tegnap kakukkszó zengve szállt, / most ritkuló szavú bagoly kiált / anyja / a menekülve tűnő éj után” (*Hajnalszürkület*);

a halászsas „A nagy folyó felett kószál, szítal, / majd az öreg fűz csúcs-ágára száll. / Összecsukódnak fényes tollai / s magasra tartja büszke, szép fejét. / Ilyen merészen nézett szertesét / a hódolt ország felett a római” (*Halászsas*);

a trió: fülemile, rigó, gerle: „Istenem, milyen gyönyörű trió: / a fülemile mámoros, — figyelve, / alatta kísér egy halkuló rigó — / és néha bele-belebűg a gerle” (*Három madár*);

a vadlúd: „Vadlúdak. Sűrűn érkező hadak, / egyik tűnik, de már új integet. / Szomorúan Vale-t rikoltanak / s teleírják V-vel a kék eget” (*Vále*);

a gyurgyalag: „Ékes tollú szivárvány-madarak / fuvola-füttyel, ringva szállanak. // A Maros-parton volt egy fűzberek, // abban lakott egy gyurgyalag-

sereg. // Titkos utakra madarat ki hajt? / Ki küldte hozzám ezt a drága rajt? // Házam körül köröz. Varázs-körök? / A Maros a lelkemben hömpölyög” (*Gyurgyalagok*);

a vadkacsa: „Jeges köd. Nincs egy lámpavillanás. / Öreg véremben nő a zsibbadás. / Tél jön s nincsen sem otthon, sem haza / Olykor hang vág a ködbe: vadkacsa. — / A szárnya-füttye messze hangzik el. / Olyankor lelkem rezzen és figyel” (*Ködben*);

a szajkó, rigó és vörösbegy: „Szajkó, rigó, vörösbegy nem hagy el, / nem mond búcsút a nyár felhőivel, / Ha hóviharral ráncszakad telünk, / a völgyben itt borzonganak velünk” (*A hűségeselek*);

a barázdabillegető — motacilla alba: „Lengésed könnyű, mint a lehelet, / a mi lelkünk a súlyt nem bírja már. / Lebegj, lebegj a véres föld felett, / pehelymadárka, leánykamadár!” (*Motacilla alba*).

A címadó vers, a *Madarak zenéje* ugyancsak megjeleníti a kert madárvilágának egy kis seregét. Itt is, akárcsak a ciklus többi versében, megfigyelhető az impreszionista költészetre jellemző rendkívül változatos nyelvi-művészi eszközök felhasználása: a festői jelzős szerkezetek, hasonlatok, megszemélyesítések, metaforák, a hangutánzó, hangulatfestő szavak, amelyek muzsikát, színt, sajátos hangulatot, dinamikát eredményeznek: „Kertünk ma hangos tengelic-tanya, / az erdőn pintyszó cseng és cinkeszó, / csetteg, de már nótát indítana / a barkás fűzön egy hevült rigó. / A mandulafán víg szajkó rikolt. / A zöld harkály ívelve látogatja / fáink törzsét, de még egyet se szólt. / Vajon milyen rémségre tartogatja / Az örült tavaszi sikolyt?

Ezekben a költeményekben is megfigyelhető, akárcsak Áprily minden versében a szimbolikus jelentésség, a sokoldalú lélekábrázolás: a lelkesedés, öröm, bánat, szomorúság az elmúlás, a szépség elvesztése miatt, rettegés a jövőtől, az öregségtől, nosztalgikus visszavágyás a múltba, az élet legszebb szakaszába, csodálat, rokonszenv, sorsazonosság, aggodalom.

A ciklus verseiben gyakran megfigyelhető szimbólumok: a fekete rigó, a gyurgyalagok raja = „*Varázs-körök*”, a múlt, a visszavágyás, a letűnt idők emléke („Hogy megmelegszik minden alkonyat / és mennyi vágy kel, s mennyi vízió, / ha hallom drága, régi hangodat, múltam madara, fekete rigó”, „A Maros a lelkemben hömpölyög.”); a halászsas = a győztes ember jelképévé válik („Ilyen mérséken nézett szerteszét / hódolt ország felett a római.”); a nálunk telelő madarak, szajkó, rigó, vörösbegy = a sorsközösség vállalását sugallják; a cinkék repülése = a tavaszvágyat, az ölyv = a bukott ember fölötti ítéletet jelképezi.

A *Madarak zenéje* című ciklus vizsgálata is igazolja Nemes Nagy Ágnes megállapítását: a természet lényei, elemei „önmagukban is léghörök, fényük van.” „Áprily költészetében a természetnek kivételes szerepe van, amely szerint döntő emocionális tartalmait — legfőként és költőileg legfelső szintjén a natúra kódjában közli.”